

SPEEL, LEER & COMMUNICEER

Een aanpak om kinderen met autisme
door spel te leren communiceren

Ariane Flesseman

Met
voorwoord
door Aaltje
van Zweden-
van Buuren

SPEEL, LEER & COMMUNICEER

Colofon

Astronaut Boeken
www.astronautboeken.nl

Redactie: Linda Baart concepts
Illustraties: Studio Stift
Vormgeving omslag en binnenwerk: studio SIEN

ISBN 978-94-92744-03-6
NUR 770

© 2019 Ariane Flesseman

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Speel, leer & communiceer
Een aanpak om kinderen met autisme
door spel te leren communiceren

Ariane Flesseman

INHOUD

Voorwoord	10
 Hoofdstuk 1	
Inleiding	12
Autisme en communicatie	13
Speel, leer en communiceer	15
ABA en praktijkervaring	17
Voor wie is dit boek geschreven?	18
Opbouw boek	18
 Hoofdstuk 2	
Maak kennis met Nathan, Lyra en Jason	22
Nathan	23
Lyra	25
Jason	27
 Hoofdstuk 3 Motivatie	30
Hoe weet je waarvoor je kind gemotiveerd is?	31
• Observeren	31
• Motivatiecategorieën	33
Hoe bereid je het spel voor?	35
• Keuze van speelgoed	35
• Indeling van de speelplek	37
• Spelhandelingen voorbereiden	39
• Aanvullende tips	40
Hoe kan je daadwerkelijk gaan spelen?	43
• Positie	43
• Interesse	43
• Nadoen	44
• Toevoegen van speelgoed	46
• Toevoegen van een spelhandeling	47
• Stem en gezicht	48
• Controle over iemand anders	50
• Hulp geven	50
• Zelf spelen	51
• Houd het kort	51

Wat kan je beter niet doen?	51
• Afkeuren wat hij doet	51
• Opdrachten geven	52
• Vragen stellen	52
• Je kind stoppen in zijn spel	53
Hoe zie je aan het kind dat hij bij je wil zijn?	54
Hoe houd je zijn motivatie vast?	55

Hoofdstuk 4	
Positieve houding	58
Een positieve houding in spel	59
• Plezier	61
• Vertrouwen	62
• Acceptatie	62
Factoren die invloed hebben op je houding	64
• Omgaan met de diagnose autisme	64
• De hulpverlening	65
• Mate van probleemgedrag	65
• Communicatiemogelijkheden	66
• Manier van plezier uiten	66
• Steun uit je omgeving	67
• Energie	67
• Factoren los van je kind	67
Tips die bijdragen aan een positieve houding	68
• Bewustzijn van je gevoelens en gedachten over je kind	68
• Focus op je kind	71
• Vraag om hulp	72
• Maak het jezelf makkelijk tijdens spel	72
• Praat niet over je kind in zijn bijzijn	73
Conclusie	73

Hoofdstuk 5	
Doelgedrag	76
Wat betekent doelgedrag?	77
Welk gedrag kies je als doelgedrag?	78
• Dat wat je kind al kan	79
• Doelgedrag per situatie	80

Hoe formuleer je doelgedrag?	81
Wanneer kies je doelgedrag?	83
• Aanpak	83
• Wees flexibel	85
• Doelgedrag kiezen is altijd mogelijk!	86

Hoofdstuk 6	
Vragen om wat je wil	88
De vaardigheid ‘vragen om wat je wil’	89
• Waar kan je kind allemaal om vragen?	90
• Gebruik van eten	92
Hoe kan je ‘vragen om wat je wil’ oefenen in spel?	93
• Controle over speelgoed	93
• Voorzeggen	96
• Wachten	100
• Kinderen voor wie ‘om iets vragen’ nog nieuw is	102
• Hoe kan je de communicatie van je kind uitbouwen?	103
• Hoe lang wacht je?	105
• Controleer op motivatie	105
• Zorg voor een ontspannen leersituatie	106
• Extra tips	107
Variaties van doelgedrag	108
• Generaliseren van de vaardigheid ‘vragen om wat je wil’	108
• Zelfstandig om iets vragen	109
• Spontaan om iets vragen	110
• Vragen om iets wat uit het zicht is	111
• Aandacht trekken van iemand	112

Hoofdstuk 7	
Specifieke situaties	114
Je kind maakt nog weinig tot geen klanken	115
• Meer klanken uiten	115
• Klanken imiteren	117
• Gebaren en plaatjes om te vragen wat je wil	118
Je kind vraagt om wat hij wil door constant het woord te herhalen of door te gokken	121
Je kind vraagt om wat hij wil met één woord voor alles	123

Je kind vraagt slechts om een paar dingen en is niet geïnteresseerd in iets anders	124
Je kind lijkt opeens minder goed te kunnen vragen om wat hij wil dan eerst	126
• Motivatie	126
• Hulp en bevestiging	126
• Balans instructies	127
• Beschikbaarheid	127
• Overige factoren	127
 Hoofdstuk 8	
Uitbreiding woordenschat	130
Creëer motivatie voor nieuwe woorden	131
Lengte van je zinnen	132
Benoem zijn omgeving	133
Geef uitleg	134
Maak gebruik van boeken en kijkplaten	134
 Hoofdstuk 9	
Spelideeën	136
Visueel	137
Auditief	145
Tactiel	150
Beweging	156
 Literatuur	162
 Dankwoord	164
 Over de auteur	166
 Aantekeningen	168

INLEIDING

Hoofdstuk 1

Spelen met je kind kan een ontspannen en knus moment zijn. Je kind straalt als hij iets doet wat hij leuk vindt. Hij verrast je met zijn ideeën. En het samen zijn doet jullie allebei goed. Iets doen wat je fijn vindt, haalt bij iedereen het beste naar boven. Vaak zie je tijdens het spelen dat je kind opeens iets kan wat eerder nog niet lukte. Dit maakt jou trots en blij, wat weer invloed heeft op je kind. Samenspelen geeft jullie allebei plezier en energie.

Daarentegen kan spel met je kind ook lastig zijn. Het is een zoektocht om te ontdekken wat hij leuk vindt om te doen. Het kan dat je kind wel graag met iets speelt, maar minder open staat voor jouw inmenging. Contact maken gaat dan moeizaam. Dit kan je onzeker maken en er zelfs voor zorgen dat je minder vaak samen met je kind speelt.

Graag help ik je hierbij. Spelen is de manier om je kind iets te leren en zijn ontwikkeling te stimuleren. In dit boek beschrijf ik de aanpak *Speel, leer en communiceer* waarmee je spel kan inzetten om je kind te leren communiceren.

Autisme en communicatie

Kenmerkend voor autisme zijn beperkingen op het gebied van communicatie en sociale interactie. Kinderen met autisme hebben moeite met het begrijpen van mensen om hen heen en ervaren problemen met het aangeven van wat zij willen en voelen. Zo hebben zij mogelijk geen woorden om te zeggen waarmee ze willen spelen, troost aan een ouder te vragen of aan te geven dat zij iets vervelend vinden. Dat een kind moeite heeft om zich te uiten betekent natuurlijk niet dat hij niets wil hebben. Logischerwijs leert hij alternatieve manieren om duidelijk te maken wat hij wil. Dit kan hij doen door huilen, schreeuwen, spullen weggooien, weglopen of zichzelf of een ander pijn doen. Ook dit zijn vormen van communicatie.

Soms wordt autisme gezien als een eindpunt: een stoornis zo ernstig dat ontwikkeling amper mogelijk is. Verwachtingen over communicatie kunnen somber zijn. Mijn visie is dat elk kind met autisme kan leren. Wel is het belangrijk om een omgeving te creëren waarin jij je kind op een positieve manier stimuleert.

Mijn visie

Ontwikkeling = mogelijk

Met extra inspanning en inzet van de omgeving kan elk kind met autisme leren communiceren. De manier waarop verschilt per kind. Het ene kind leert praten in meer-woord-zinnen, het andere kind kan vragen om wat hij wil met behulp van losse woorden, klanken, gebaren of pictogrammen.

Spel = middel

Spelen is de manier om je kind iets te leren en zijn ontwikkeling te stimuleren. Met spel heb je de mogelijkheid om op een ongedwongen manier leermomenten te creëren met op den duur groots effect. Wanneer je kind uit eigen initiatief meespeelt en communiceert is dit extra leerzaam en beklijven vaardigheden sneller.

Motivatie = voorwaarde

Om je kind met spel te leren communiceren is aansluiten bij zijn motivatie een voorwaarde. Het is essentieel om goed te observeren wat je kind leuk vindt en dat je weet wat zijn zintuigelijke voorkeuren zijn.

Houding = invloed

Je eigen houding ten opzichte van je kind heeft veel invloed op jullie spel. Wanneer jij plezier hebt, vertrouwen voelt over de ontwikkeling van je kind en zijn interesses accepteert, bevordert dit het leereffect van spel. Een positieve houding is niet iets wat je doet, maar wat je voelt en uitstraalt.

Doelgedrag = richting

Je kan niet alles tegelijk oefenen in spel. Het is daarom belangrijk om per moment te weten wat je je kind wil leren. Juist door je te focussen op specifiek doelgedrag, geef je jullie spel richting en vergroot je de kans dat je kind hiervan leert. Doordat je doelgedrag formuleert gebaseerd op wat je kind op dat moment kan en doet is het altijd mogelijk om je kind iets te leren.

DOEL GEDRAG

Om met spel de ontwikkeling van je kind te stimuleren is het belangrijk te weten wat jij je kind wil leren. Je kan tijdens spel niet alles tegelijk oefenen. Juist door je per moment te focussen op één specifieke vaardigheid, geef je jullie spel richting en vergroot je de kans dat je kind hiervan leert. Het kiezen van doelgedrag binnen spel is een onderdeel van de aanpak *Speel, leer en communiceer* en wordt in dit hoofdstuk toegelicht.

In dit hoofdstuk komt aan bod:

- ▶ Wat betekent doelgedrag?
- ▶ Welk gedrag kies je als doelgedrag?
- ▶ Hoe formuleer je doelgedrag?
- ▶ Wanneer kies je doelgedrag?
- ▶ Doelgedrag kiezen is altijd mogelijk!

Wat betekent doelgedrag?

Het kiezen van doelgedrag betekent letterlijk: weten welk gedrag je van je kind wil zien. Het gaat niet om gedrag dat hij *moet* laten zien, maar wel om gedrag dat je hoopt te zien en waarvoor je je inzet tijdens spel. Als je als ouder weet wat je je kind wil leren en dit doelgedrag is haalbaar en concreet kan je een spelmoment optimaal benutten. Voorbeelden van doelgedrag:

- ▶ Nathan pakt de handen van papa als hij opgetild wil worden.
- ▶ Lyra wijst door het raam naar een vogel in het vogelhuisje en zegt: “Hallo vogel.”
- ▶ Als hij een sticker in de vorm van een ballon op de verjaardagstaart van oma wil plakken vraagt Jason: “Mag ik de rode ballon?”

Het is nog een hele kunst om te kiezen op welk gedrag je je wil richten. Je kan je kind zoveel leren. Mogelijk wil je oefenen met het vragen om ‘bellen’ als hij de bellenblaas wil hebben, het aanwijzen van zijn neus en oren, antwoord geven op de vraag ‘Wat zegt een geit?’, vertellen wat hij ziet als jullie in de auto zitten, het verschil weten tussen de rode, blauwe en gele knikker en waarschijnlijk nog zo veel meer. Het is niet altijd mogelijk om deze dingen tegelijkertijd te oefenen. Het is handiger als je per spelmoment weet met welk doelgedrag je bezig bent. Dan kan je een spelsituatie opzetten waarin je kind het doelgedrag kan oefenen en kan je

VRAGEN OM WAT JE WIL

In de hoofdstukken 3 tot en met 5 heb je gelezen hoe de aanpak *Speel, leer en communiceer* werkt. Je hebt je verdiept in motivatie, houding en doelgedrag. In hoofdstuk 6 leg ik uit hoe je deze aanpak toepast om je kind te leren communiceren. Je sluit aan bij zijn motivatie, straalt een houding vol vertrouwen uit en kiest doelgedrag op het ontwikkelingsgebied communicatie.

Binnen het gebied communicatie zijn er zoveel dingen die je je kind kan leren. Een mooie start is om te oefenen met de vaardigheid 'vragen om wat je wil'. Jezelf duidelijk maken aan de omgeving is de eerste functie van communicatie.

In dit hoofdstuk komt aan bod:

- ▶ De vaardigheid 'vragen om wat je wil'.
- ▶ Hoe kan je 'vragen om wat je wil' oefenen in spel?
- ▶ Variaties van doelgedrag.

De vaardigheid 'vragen om wat je wil'

Er zijn veel manieren waarop je kind om iets kan vragen. Dit kan met behulp van klanken, woorden of zinnen. Maar ook door te reiken, wijzen, oogcontact te maken of een gebaar in te zetten. Daarnaast is het mogelijk om met behulp van foto's, pictogrammen, een spraakcomputer of een app op de tablet te communiceren. Kortom, de vorm van communicatie kan sterk verschillen per kind en situatie. De eigenschap die altijd aanwezig is, is motivatie voor het gevraagde voorwerp of activiteit. Zonder motivatie is er geen sprake van 'vragen om iets wat je wil'. De meest voorkomende dingen waar je kind gemotiveerd voor kan zijn, zijn specifiek speelgoed, een activiteit, sociale aandacht of eten en drinken. Om je kind te leren vragen om wat hij wil, maak je gebruik van zijn motivatie. Je gaat hem helpen door goed te kijken wat hij wil, het woord voor te zeggen waarmee hij om iets kan vragen en zodra hij een benadering van dit woord zegt, het meteen te geven. Je kind leert nieuwe vaardigheden met de juiste hulp en veel herhaling. Tijdens spel wil je daarom zoveel mogelijk momenten creëren waarbij hij kan oefenen met vragen.

SPECIEKE SITUATIES Hoofdstuk 7

De techniek om te leren vragen om wat je wil is bruikbaar voor elk kind. Het is wel nodig dat deze toegespitst wordt op jullie eigen situatie. Ieder kind is anders, met zijn eigen interesses en unieke manier waarop zijn communicatie zich ontwikkelt. Ondanks de verschillen tussen kinderen onderling, zijn er voorbeelden van gedrag die vaker voorkomen bij autisme. Ik beschrijf per situatie de mogelijke reden van het gedrag en geef tips over wat je kan doen.

In dit hoofdstuk komt aan bod:

- ▶ Je kind maakt nog weinig tot geen klanken.
- ▶ Je kind vraagt om wat hij wil door constant het woord te herhalen of door te gokken.
- ▶ Je kind vraagt om wat hij wil, met één woord voor alles.
- ▶ Je kind vraagt slechts om een paar dingen en is niet geïnteresseerd in iets anders.
- ▶ Je kind lijkt opeens minder goed te kunnen vragen om wat hij wil dan eerst.

Je kind maakt nog weinig tot geen klanken

Er zijn kinderen die uit zichzelf nog amper klanken maken. Zij brabbelen bijna niet en de geluiden die ze maken lijken onbewust. Dit kan lastig zijn in het oefenen met vragen om wat je wil. Daar gaan we immers een woord voorzeggen en wachten tot je kind een benadering van dit woord uit. Als je kind nog niet beseft hoe hij klanken kan inzetten is dit extra moeilijk voor hem. Maar zeker niet onmogelijk. Nog steeds kan je oefenen met vragen om wat hij wil, waarbij je doelgedrag zoals wijzen, reiken of oogcontact bevestigt. Daarnaast is het belangrijk om ook op andere manieren het uiten van klanken te stimuleren. Het oefenen van klanken in spel heeft twee doelen: een toename van het maken van geluid, al dan niet bewust of onbewust en dat je kind jouw klanken en geluiden gaat imiteren.

MEER KLANKEN UITEN

Om ervoor te zorgen dat je kind meer klanken gaat maken kan je heel gericht elke geluid van hem nadoen. Imiteer zijn klank zo precies mogelijk. Liefst met dezelfde intonatie en hetzelfde volume.

OVER DE AU TEUR

Al jaren werk ik, Ariane Flesseman, als orthopedagoog en Board Certified Behavior Analyst (BCBA). Ik heb veel ervaring met de begeleiding van kinderen, jongeren en jongvolwassenen met autisme. In mijn praktijk Advies bij Autisme richt ik me voornamelijk op kinderen die nog niet praten of net beginnen met praten.

Het mooiste aan de begeleiding vind ik het moment dat een kind zich voor het eerst bewust is dat hij iets duidelijk kan maken aan zijn omgeving. Bij elk kind, hoe verschillend ook, zie ik dezelfde blik van verbazing, voldoening en zelfvertrouwen als hij merkt dat hij kan vertellen wat hij wil en begrepen wordt. Voor mij is dit de belangrijkste vaardigheid die ik kinderen wil leren.

Met mijn aanpak *Speel, leer en communiceer* help ik ouders een verschil te maken in de ontwikkeling van hun kind. Na de diagnose autisme of bij de eerste zorgen over communicatie kunnen ouders zelf aan de slag met de aanpak.

Ik verzorg workshops en intervisiegroepen voor ouders, grootouders en andere betrokkenen bij een kind. Daarnaast coach ik ouders in de thuissituatie. Aan organisaties die zorg verlenen aan kinderen met autisme bied ik een combinatie van workshops, intervisie en coaching op de werkvloer aan. Hierbij staat de aanpak *Speel, leer en communiceer* centraal.

Ik woon en werk in de omgeving van Haarlem, ben getrouwd en moeder van twee zoons.

speelleerencommuniceer.nl

Speel, leer en communiceer is een praktische handleiding om je kind met autisme (meer) te leren communiceren door samen te spelen. De beschreven aanpak bestaat uit drie onderdelen: aansluiten bij de motivatie van je kind, een positieve houding en kiezen van doelgedrag. Uitgangspunt is dat ieder kind kan leren zolang deze onderdelen aanwezig zijn. De communicatievaardigheid 'vragen om wat je wil' wordt verder uitgediept. Zodra je kind makkelijker kan aangeven wat hij wil, neemt probleemgedrag af, stimuleert het de verdere ontwikkeling van communicatie en draagt het bij aan zijn zelfvertrouwen.

Ariane Flesseman is orthopedagoog en Board Certified Behavior Analyst (BCBA). In haar werk met kinderen met autisme behaalt zij al jarenlang positieve resultaten met de aanpak uit *Speel, leer en communiceer*.

► “Geweldig dat je dit onderwerp en deze aanpak op ‘de markt’ wil brengen voor kinderen zoals de onze en ouders zoals wij. Jouw boek is een geweldige uitkomst.

Als ouder vind ik het goed dat je aandacht besteedt aan wat het met je doet om een kind met autisme te hebben en aan wat je meemaakt. Buiten de praktische handvatten die ik kreeg om mijn kind te helpen (en daar gaat het natuurlijk om) is het fijn om ‘begrepen’ te worden. En dat voelde ik zeker.”

Iris, moeder van een zoon met autisme

► “Zo mooi dat je de vaardigheid ‘vragen om wat je wil’ als basis beschrijft. Dat was voor onze dochter echt het punt waarop het beter ging. Dat gaf zoveel meer rust bij iedereen.

Voor ouders die hier ‘nieuw’ in zijn vind ik het echt een hele praktische hulpbron waarmee ze gelijk wat kunnen doen. Omdat je alle aspecten goed uitlegt, is de kans groot dat ouders het op de juiste manier toepassen. En er staan zeker ook nuttige tips in het boek voor meer ervaren ouders.”

Wendy, moeder van een dochter met autisme

Ariane Flesseman

SPEEL, LEER & COMMUNICEER

SPEEL, LEER & COMMUNICEER

Een aanpak om kinderen met autisme door spel te leren communiceren

Ariane Flesseman

Met voorwoord door Aaltje van Zweden-van Buuren

